

مورگان شوستر آغازگر اصلاحات مالی در ایران

راضیه یوسفی نیا

بحران مالی و اقتصادی که پس از واقعه جنبش مشروطیت دامنگیر ایران بود منجر به آشفته‌گی سیستم مالی و اداری کشور و موجب هرج و مرج و ناامنی تجارت و بازرگانی گردید. پس از فتح تهران در ۱۳۲۷ق دولت تلاش نمود برای بهبود وضعیت مالی از دولت‌های روس و انگلیس وام دریافت نماید. در اوایل سال ۱۳۲۹ق/۱۹۱۱م پس از موافقت ایران مبنی بر پرداخت بدهی‌های خود به روسیه در ظرف پانزده سال با بهره هفت درصد، دولت روسیه با پرداخت وامی از طرف بانک شاهنشاهی انگلیس به ایران موافقت کرد و

در تاریخ نهم جمادی الاول ۱۳۲۹ق/ هشتم مه ۱۹۱۱م قرارداد اعطای وام میان نماینده بانک شاهنشاهی انگلیس در ایران و نماینده دولت ایران امضا شد. به موجب این قرارداد، بانک شاهنشاهی وامی به مبلغ یک میلیون و دویست و پنجاه هزار لیره با بهره پنج درصد به دولت ایران می‌داد که وثیقه و ضمانت بازپرداخت آن عایدات گمرکات ایران بود. موارد مصرف این وام، به طور عمده پرداخت حقوق عقب افتاده قوای نظامی و ژاندارمری و نمایندگان ایران در خارج از کشور و نیز خرید اسلحه تعیین شد. در برابر وام مذکور، عایدات خلیج فارس و بنادر بوشهر، لنگه، محمره، بندرعباس و اهواز و نیز عایدات تلگرافخانه تا شعبان ۱۳۴۷ق/ ژانویه ۱۹۲۹م در گرو قرار گرفت و دولت

ایران موظف به پرداخت شصت و دو هزار و پانصد لیره طلا در سال بابت سود این وام به بانک شاهنشاهی شد.^۲

یکی از شروط اعطای وام به ایران از طرف دولت‌های انگلیس و روس، استخدام مستشاران خارجی جهت بازسازی تشکیلات اداری-مالی و سازمان نظامی کشور بود. از اینرو در برنامه دولت مستوفی‌الممالک که در ۲۳ رجب ۱۳۲۸ ق/ ۳۱ ژوئیه ۱۹۱۰ م به مجلس ارائه شد نیز چنین مطرح گردید: «اصلاحات امور مالیه و تعدیل در عمل مالیات و اقدام فوری در تاسیس دیوان محاسبات مطابق قوانین که از مجلس خواهد گذشت و تدارک وجهی برای مخارج ضروریه و کسر بودجه و اجراء اصلاحاتی که در تکثیر عایدات و تقلیل مخارج ضرورت قطعی دارد»^۳ (تصویر شماره ۱) بدین ترتیب دولت که از وضع سیاسی و مالی کشور به تنگ آمده بود در ذی حجه ۱۳۲۸ ق/ دسامبر ۱۹۱۰ م به وسیله علیقلی خان نبیل‌الدوله، کاردار سفارت ایران در واشنگتن، تقاضای خود مبنی بر استخدام کارشناسانی جهت خزانه‌داری ایران را تسلیم دولت آمریکا نمود و وزیر خارجه آمریکا نیز به نبیل‌الدوله وعده داد صمیمانه در این باره اقدام خواهد کرد.^۴ مورگان شوستر^۵ (۱۹۶۰-۱۸۷۷ م) بنا به توصیه تافت^۶، رئیس جمهور آمریکا، برای این کار معرفی شد. آمریکایی‌ها با کارهای خیری که هیات‌های مذهبی آنها در ایران انجام می‌دادند مورد تمجید بودند و مردمانی درستکار محسوب می‌شدند. استفاده از خدمات اتباع کشورهای خارجی جز روسیه و انگلستان اقدامی کاملاً بی‌سابقه نبود. در سال‌های پیش هم تلاش‌هایی ناموفق برای درگیر کردن کشوری ثالث در ایران و کاستن از نفوذ دو قدرت بزرگ به عمل آمده بود. فرانسه در عصر ناپلئون، آلمان و اتریش در دهه ۱۸۸۰ و حالا ایالات متحد مورد نظر بودند. ایرانی‌ها با استخدام شوستر فقط دنبال یک مدیر نبودند، هدف اصلی درگیر کردن آمریکا در ایران بود تا کشور اندکی از قبضه روس و انگلیس درآید.

شوستر در راس هیاتی از کارشناسان مالی در ۱۳ جمادی الاول ۱۳۲۹ ق/ ۱۲ مه ۱۹۱۱ م به ایران آمد و عنوان خزانه‌دار کل و مشاور مالی به او داده شد. (تصویر ۲) انگلیسی‌ها و روس‌ها از همان ابتدا به این اقدام با سوء ظن شدید نگریستند. برای دو قدرت بزرگ که کشور را به دو منطقه نفوذ تقسیم کرده بودند آسان نبود تا طرف مستقل سومی را بپذیرد که پاسخگوی آنها نبود. شوستر بی‌درنگ دست به کار شد و تقریباً اعجاز کرد، هر چند که سرانجام کاری از پیش نبرد^۷ روس‌ها همواره در تلاش بودند ایران را تحت فشار مالی قرار دهند بلکه بتوانند با اعطای وام‌های مختلف، امتیاز بیشتری در ایران به دست آورند. علاوه بر آن، برخی از مقامات و درباریان که به ولخرجی، دزدی و بی‌قانونی عادت کرده بودند، از اقدامات شوستر رنجیده خاطر شدند. از این رو بتدریج پس از مدت کوتاهی، مخالفت‌ها با او و همکارانش آغاز گردید. با این حال، اکثر قریب به اتفاق مجلس دوم اعم از دموکرات‌ها و اعتدالیون از اصلاحات مالی شوستر جانبداری می‌کردند. بهترین گواه بر این ادعا، تصویب قانون تشکیل ترتیبات مالیاتی مملکت ایران که به قانون ۲۳ جوزا ۱۲۹۰ ش/ ۱۳ ژوئن ۱۹۱۱ م معروف بود که به شوستر اختیار تام می‌داد^۸ (تصویر ۳) شوستر در کتاب اختناق ایران که بلافاصله پس از مراجعتش از ایران به رشته تحریر درآورده است می‌گوید: قصد من از تهیه‌ی قانون ۲۳ جوزا ایجاد تشکیلاتی مرکزی به نام «اداره خزانه‌داری کل دولت علیه‌ی ایران» بود که

مسئول و مجری جمع و خرج همه‌ی درآمدها و دریافتی‌های دولت از هر ماخذی می‌شد.^۹ بر اساس این قانون، وی اختیار تام داشت به جمع‌آوری مالیات کل کشور و تمامی حساب‌های دولت رسیدگی کند و نیز اقدام به تشکیل نیروی نظامی به نام «ژاندارمری خزانه» بنماید. عمده کارهای شوستر پس از دریافت اختیارات در سه حوزه بود: ۱- اداره وصول عایدات و مالیات‌های دولت از هر قبیل که باشند. ۲- اداره کنترل مصارف و محاسبه آن. ۳- اداره مربوط به امور صرافی، ضرابخانه و مبادله وجوهات قرضه، تنزیل، استهلاک آن و غیره.

از سوی دیگر شوستر برای وصول مالیات‌ها از ولایات، طرح منسجمی را پی‌ریزی کرد: ۱- تشکیل خزانه‌ای کوچک در مرکز هر ولایت به ریاست یک مامور آمریکایی یا اروپایی. ۲- تعیین یک هیات سیار نظارت و تقطیش به سرپرستی یک اروپایی و همراهی چند دستیار ایرانی. ۳- تشکیل نیروی نظامی (ژاندارمری) خزانه به فرماندهی یک صاحب منصب اروپایی برای کمک به وصول مالیات به وسیله خزانه‌دار هر ایالت. این خزانه‌داری ایالتی مضاف بر وصول مالیات و ارسال آن به خزانه‌داری کل، موظف به گردآوری اطلاعاتی درباره محل‌های اخذ مالیات، سرشماری نفوس، برآورد میزان محصولات و سطح بالفعل و بالقوه تولیدات کشاورزی و صنعتی منطقه تحت اختیارشان بودند.

این اقدامات به حدی سرعت و شتاب داشت که وقتی بعضی از وزرا از عبدالله مستوفی خواستند که ارزیابی چهارماهه‌اش را از رییس خزانه‌داری کل گزارش دهد، گفته بود: «شش ماه نخواهد گذشت که همه کارها به راه خواهد افتاد و مالیات‌ها تا دینار آخر وصول خواهد شد»^{۱۰}

این سرعت عمل از گزارش شوستر که تقریباً سه ماه پس از اقامتش در ایران تحت عنوان «رپرت مقدماتی راجع به وضع کنونی حساب نقدی دولت علیه ایران با بانک‌های تهران» به مجلس و هیات وزرا ارائه کرده مشهود است. او معتقد بود که به دلیل اوضاع وخیم ایران باید دولتمردان به مدلول این رپرت لزوم اقتصاد و صرفه‌جویی در مخارج دولتی را تا موقعی که از اثر اقدامات مستشاران مالی نتیجه بدست بیاید مد نظر داشته باشند.^{۱۱}

اما چرخش معادلات سیاسی و اتفاقات ناگوار و غیرمترقبه باعث شد که شوستر به سرعت به حاشیه کشانده شود: قتل علاءالدوله و ترور نافرجام مشیرالسلطنه به دستور بیهم خان ارمنی، رئیس نظمیه که از شائبه توطئه‌پردازی شوستر خبر می‌داد؛ حمله محمد علی میرزا و شکست او و برادرانش، شعاع‌السلطنه و سالارالدوله به تدریج اوضاع وخامت باری برای شوستر به بار آورد.

چند روز پس از شکست سخت محمد علی میرزا، دستور توقیف اموال شعاع‌السلطنه صادر شد. با آن که این توقیف پس از صدور حکم به اطلاع سفارتخانه‌های تهران و حومه رسید اما چند روز پس از توقیف، این دستور با پاسخ شدید دولت روسیه مواجه شد. از آن جا که خاندان قاجار بعد از پیمان ترکمانچای تحت‌الحمایه دولت روسیه قرار می‌گرفت، طبیعی بود که دولت روسیه از آنان در شرایط خاص حمایت کند و حمایت روس‌ها در این برهه با حرکت قشون روس از شمال به سمت قزوین تجلی یافت. مجلس در برابر زیاده طلبی روس‌ها ایستاد اما شرایط بین‌المللی مانع از آن می‌شد که آنان بتوانند بیش از این مقاومت

کنند. حمایت انگلیسی‌ها از روس، حمایت ایتالیا و آلمان از جایگزینی مرنارد^{۱۲} به جای شوستر خود بخشی از معادلات سیاسی بود. انحلال مجلس دوم و پایان بخشیدن به حضور مورگان شوستر ختم ماجرا تلقی می‌شد، حادثه‌ای که طی چند روز آینده به وقوع پیوست.

دستور و تاکید وثوق الدوله وزیر امور خارجه بر پذیرش اولتیماتوم دیدگاه دولت را نشان می‌داد. شیخ محمد خیابانی از جناح دموکرات‌ها در مجلس دوم مورگان شوستر را «نه یک آمریکایی که اصلاح مالیه ایران» دانست. در آخرین جلسه رسمی مجلس دوم همچنین هشترودی، دهخوارقانی، سلیمان میرزا، متین السلطنه و حاج عزالملک نیز در حمایت از شوستر سخن گفتند. وثوق الدوله استعفا داد، قشون روس وارد قزوین و سپس تهران شد، مجلس به تدریج به وخامت اوضاع پی برد و به پذیرش اولتیماتوم گردن نهاد. ۴ محرم ۱۳۳۰ ق/ ۲۶ دسامبر ۱۹۱۱ م شوستر با تقدیم نامه‌ای انفصال خود را از ادامه خدمت اعلام کرد. متن نامه به این شرح بود: «جداً با افتخار اظهار این مطلب را حاصل می‌کنم که در خصوص اختتام مدت قرارداد اینجانب با دولت ایران و انفصال از شغل خزانه داریم اطلاع داده بودید، بعد از تعیین مرتبه و مشاغل چهارده نفر آمریکایی مددکار و معاونینم که در آن خصوص اظهار شده بود که در مراسله دیگر از طرف هیات محترم معین خواهد شد، بالفعل شغل آینده معاونین آمریکاییم بزرگ‌ترین خیال لازم و مهم من است»^{۱۳}

سرانجام مورگان شوستر در ۲۰ محرم ۱۳۳۰ ق/ ۱۱ ژانویه ۱۹۱۲ م پس از هشت ماه اقامت در تهران به آمریکا مراجعت نمود. شوستر چون به آمریکا رسید به نوشتن شرح دوران اقامت خود در ایران پرداخت و کتاب اختناق ایران را منتشر کرد. این کتاب در همان سال‌ها به همت ایرانی هوشمندی به نام ابوالحسن موسوی شوشتری که ساکن هند بود ترجمه و منتشر شد. این ترجمه دست کم یک بار دیگر در سال ۱۳۵۱ به همت انتشارات صفی علیشاه و بامقدمه اسماعیل رائین و فرامرز برزگر منتشر شد. در سال ۱۳۸۶ نشر ماهی ترجمه جدیدی از این کتاب منتشر کرده است. مترجم این چاپ جدید دلیل ترجمه مجدد را زبان «بسیار سنگین و کهنه» ترجمه پیشین ذکر کرده و حق با اوست. ترجمه جدید روان و دقیق است و با کیفیتی بسیار خوب منتشر شده، چاپ عکس‌ها بر کاغذی مناسب کیفیت خوب آنها را دوچندان کرده است. کتاب پیوسته‌هایی نیز دارد شامل برخی مکاتبات شوستر با سفارتخانه‌های روس و انگلیس و برخی مقامات دولت ایران و نیز برخی اسناد دیگر است. مترجم محترم در مقدمه کتاب اشاره دارد که به اسناد موجود در سازمان اسناد ملی ایران و اسناد وزارت امور خارجه دست یافته اما توانسته به اسناد مورگان شوستر در کتابخانه مجلس دست یابد. از این رو نگارنده تعدادی از اسناد کتابخانه مجلس را در این موضوع انتخاب و ضمن این نوشتار ارائه نموده است.

سند اول «درخواست مورگان شوستر، خزانه‌دار کل مبنی بر تعیین وضعیت اجاره معادن جزیره‌ی هرمز توسط حاج معین‌التجار» که در تاریخ ۲۱ اسد (مرداد) ۱۳۲۹ ش/ ۱۸ شعبان ۱۳۲۹ ق به مجلس ارسال نموده است. شوستر در خلال این نامه به تصمیمات خودسرانه هیات وزرای سابق اعتراض داشته و برای حل و فصل تصمیمات گذشته آنان از مجلس یاری می‌خواهد. (تصویر ۴)^{۱۴}

سند دوم که پیشتر از آن یاد کردیم «رپرت مقدماتی راجع به وضع کنونی حساب نقدی دولت علیه ایران با بانک‌های تهران» که در تاریخ ۲۴ برج اسد ۱۳۲۹ ش/ ۲۱ شعبان ۱۳۲۹ ق خطاب به موتمن‌الملک، ریاست مجلس ارسال گردیده است. (تصویر ۵)

• سند شماره ۱/۱

[شیر و خورشید]
رئیس کل خزانه مملکت ایران
TRÉSORIER GÉNÉRAL
L'EMPIRE
DE
PERSE

۲۱ اسد ۱۳۳۹^{۱۵}

خدمت جناب آقای رئیس مجلس شورای ملی دامت شوکتہ

برای قطع و فصل یک مسئله مالیہ کہ گذشتہ از اهمیت مادی کہ دارد طرز تصفیہ آن ایجاد یک سابقہ خواهد نمود کہ تعیین آن سابقہ از اختیار این بنده خارج است. لازم می دانم بہ حاکمیت مسلمہ مجلس شورای ملی متوسل شوم.

اصل کیفیت راجع بہ بیست و چہار ہزار لیرہ انگلیس وجہ مخارجہ ایست^{۱۶} کہ یکی از وزراء سابق مالیہ وعدہ دادہ است بہ مستاجر قدیم معادن جزیرہ ہرمز حاج معین التجار از عایدات یک امتیاز موخری بپردازد. مسئلہ اساسی کہ از این مقدمہ مترتب می شود ذیلأ بہ عرض می رسد:

«در حالت حاضرہ کہ دولت علیہ ہنوز دارای یک بودجہ منظمی نیست اگر ہیات وزراء عظام اختیار آن را دارند کہ مخارجی را کہ از لوازم عادیہ محسوب و فقط برای گردش دوائر دولتی مختص است تجویز نمایند آیا در مادہ مصارف فوق العادہ ہم کہ محل تادیبہ آن نہ از منافع بلکہ از سرمایہ عایدات دولت است حق تجویز خواهند داشت یا خیر؟»

غرامت موعودہ بہ مستاجر قدیم جزیرہ ہرمز نیز از جملہ ہمین مخارج فوق العادہ است. پس اگر ہیات وزراء عظام مجاز باشند کہ این مخارج را بدون تصویب مجلس مقدس حوالہ نمایند باید پیش بینی نمود کہ من بعد کابینہ های متوالیہ ہم خود را محق خواهند دانست کہ ہر نوع غرامات نقدی و ہر قسم امتیازات جنسی کہ صلاح بدانند بدهند.

بدون اینکہ بخواہم از طرز استعمال این اختیارات اظہار تملق نمایم ناگزیرم نظر دقت جناب مستطاب عالی و ہمکاران محترم آن جناب را بر تمایلات و دسایس بیمناکی کہ شاید یک روزی برای خود وزراء از این ترتیب حاصل شود و همچنین بر مغایرتی کہ این قاعدہ بین قوانین ایران و اصول صحیحہ مشروطیت (چنانکہ در جاہای دیگر مرعی است) تولید خواهد نمود جلب نمایم.

بنده ابدأ نمی خواہم در حکمی کہ مجلس برای فیصلہ این مسئلہ اساسیہ خواهد کرد القای فکری نمایم. و همچنین احتراز دارم از این کہ در لہ یا علیہ مستاجر قدیم معادن جزیرہ ہرمز کہ باعث این مذاکرہ است بیان عقیدہ کنم. ولی چون برحسب قانون این بنده مکلفم کہ تمام مخارج و کلیہ دیون و تعہدات دولت را تفتیش نمایم گمانم این است کہ اگر در موضوع یک سابقہ کہ تعیین آن برای آتیہ مالیہ دولت اهمیت کلی

خواهد داشت به مجلس شورای ملی مراجعه ننمایم برخلاف فریضه خود رفتار کرده‌ام. این است رهین منت جناب مستطابعالی خواهم بود اگر در مسئله فوق با همکاران محترم خودتان مشاوره نموده این بنده را از آراء وزینه ایشان آگاه فرمایند. در انتهای این مراسله که جناب وزیر مالیه برحسب خواهش این بنده خدمت جناب عالی تبلیغ خواهند فرمود اطمینان تامی که نسبت به مساعدت مجلس مقدس و حسیات احترام کارانه‌ای که نسبت به حضرت عالی می‌پرورانم تجدید می‌نمایم.

[امضا:] مورگان شوستر

خزانه‌دار کل

[سجع مهر:] مرگان شوستر

[حاشیه پایین، اول:] ضبط شود.

[حاشیه پایین، دوم:] این رقعہ به تاریخ ۲۹ سنبله رسیده است در اطاق تنفس اعلان شود.

• سند شماره ۱/۲

[شیر و خورشید]

ریاست وزرا

به تاریخ: ۱۶ شهر رمضان ۱۳۲۹

نمره: ۱۴۷۲

ریاست محترم مجلس مقدس شورای ملی شیداله ارکانه

قراردادی که پس از مدت مدیدی در باب معدن کلک با آقای حاجی معین‌التجار هیات کابینه سابق داده و این کابینه هم تصویب نموده‌اند لفاً فرستاد شد. چون این مطلب خیلی امتداد پیدا کرد و از طرف تجار بنادر هم تلگراف در تعیین تکلیف آقای حاجی معین‌التجار رسیده خواهشمند است مقرر دارید زودتر جزو دستور شود و به تصویب نمایندگان محترم رسد که اسباب آسودگی آقای حاجی معین‌التجار و ختم این گفتگو فراهم گردد.

[امضا:] نجفقلی بختیاری

• سند شماره ۱/۳

[شیر و خورشید]

ریاست وزرا

تاریخ: شهر رمضان ۱۳۲۹

نظر به اینکه آقای حاج معین‌التجار بوشهری از تاریخ شهر رجب ۱۳۲۲ فرمانی در خصوص استخراج معادن جزیره هرمز صادر کرده و مفاد آن را امتیاز بلامدت فرض نموده بود و به ملاحظه اینکه هیچ امتیازی به عنوان ابدیت و بلامدت به احدی واگذار نمی‌شود مدتی بود جالب دقت اولیای امور و مطرح مذاکرات جمهور ملت گردیده بناء علیهذا در کمیسیون مجلس مقدس شورای ملی مطرح و در مجلس علنی تسویه این امر را بعهدہ هیات وزراء دانستند و در کابینه وزراء اسبق مذاکرات مقتضیه نموده چون ابدیت در امتیازات و اجارات هیچ قانونی خاصه قانون مقدس شرع نبوی موافقت نداشت فرمان مزبور را به علت عدم تعیین مدت برای ابدیت تصدیق نکردند و اعتبارات آن را ساقط شمرند. ولیکن نظر به پاس حدود و حقوق ایرانیت و مراعات خدمات آقای حاج معین‌التجار که در استخراج معدن اکسید دوفر جزیره هرمز بکار برده و ترویج و ترقی این معدن در خارجه متحمل مخارج گردیده، هیات وزرا تصویب می‌نمایند که در مدت ده سال معدن مزبور مطابق شرایط و قرارداد ذیل به حاج معزی‌الیه واگذار شود. مشروط آنکه دیگر من بعد آنچه از فرمان و غیره در این موضوع در دست دارند به کلی از درجه اعتبار ساقط و ضبط دولت شود و اینک شرایط ذیل برای اینکه تصویب شده و به موقع اجرا گذارده شود پیشنهاد مجلس مقدس می‌گردد:

شرط اول - دولت معدن اکسید دوفر جزیره هرمز را از ابتدای حمل ایت‌ئیل ۱۳۲۸ به آقای حاج معین‌التجار اجاره می‌دهد مشروط بر اینکه کلیه تعهداتی را که دولت مطابق یک قرارداد علیحده که در تاریخ شانزدهم شهر ذی‌قعدہ ۱۳۲۸ با مستر استریک کرده تا انقضاء مدت قرارداد که پنج سال است، حاج معزی‌الیه قبول نماید و اگر برخلاف تعهدات آن قرارداد حاج معین‌التجار بخواهد معامله را که دولت با استریک نموده فسخ نماید و یا تغییری بدهد که موجب عدم رضایت استریک و ضرر دولت باشد خسارات وارده را باید حاج معین‌التجار از عهده برآید.

شرط دوم - دولت متعهد است از هر مقدار خاکی که علاوه بر سیزده هزار تن اکسید دوفر موجودی حاج معین‌التجار تا میزان سی هزار تن که به موجب کتورات باید به مستر استریک تحویل داده شود صدی پانزده به عنوان مصارف استخراج به حاج معزی‌الیه بدهد مشروط بر آنکه اگر میزان خاک موجودی حاج معین‌التجار کمتر از سیزده هزار تن شد قیمت آن را یا سیزده هزار تن علاوه به تعهدات خود از قرار هر تنی چهل و دو شلینگ و نیم به دولت علیه بپردازد و اگر خاک موجودی بیشتر از سیزده هزار تن گردید حاج معزی‌الیه حق مطالبه قیمت مقدار خاک زیادی را نخواهد داشت.

شرط سوم - حاج معین‌التجار ملتزم است که بقیه قیمت خاک خریداری مستر استریک را بعد از وضع سیزده هزار تن تا انقضاء مدت قرارداد استریک به دولت کارسازی دارد. در صورت تاخیر اقساطی که در قرارداد معین خواهد شد دولت قادر بر فسخ قرارداد خواهد بود.

شرط چهارم - مقرر است که اگر تا انقضاء مدت قرارداد دولت با مستر استریک که پنج سال اول باشد، آقای حاج معین‌التجار اضافه بر سی هزار تن که در این مدت به استریک فروخته شده به استریک یا شخص دیگر بفروشد معادل صدی هفتاد و پنج باید از قیمت آن به دولت کارسازی دارد.

شرط پنجم - پس از انقضاء مدت قرارداد استریک هر مقدار خاکی که از جزیره هرمز استخراج شود مقررأ صدی هفتاد و پنج آن حق دولت و صدی بیست و پنج از بابت مصارف و حق‌الزحمه به حاج معزی‌الیه تعلق خواهد گرفت.

شرط ششم - مدت این قرارداد عبارت است از ده سال شمسی که ابتداء آن از اول حمل ایت‌ئیل ۱۳۲۸ است.

شرط هفتم - قرارداد لازمه این اجاره و استجاره فیما بین وزارت فواید عامه و آقای حاج معین‌التجار سختین مبادله خواهد گردید.

و سایر معادن و محل‌ها که به موجب فرمان صادره سنه ۱۳۲۳ در اجاره و امتیاز حاج معین‌التجار بوده قرارداد واگذاری آنها به حاجی معین‌التجار لایحه علیحده پیشنهاد مجلس مقدس می‌شود که به تصویب و کلاء محترم برسد. توضیح آنکه بیست و چهار هزار لیره که وزارت مالیه به تاریخ ۲۶ جدی ۱۳۲۸ از بابت خاک سرخ خریداری از حاجی معین‌التجار به مستر استریک حواله داده است باید از بابت قیمت سیزده هزار تن خاک مذکور در شرط دوم این قرارداد محسوب شود.

[امضا:] نجف‌قلی بختیاری، [امضا:] قوام‌السلطنه، [امضا:] حسن پیرنیا (مشیرالدوله)، [امضا:] حکیم‌الملک، [امضا:] میرزا ابوالحسن خان معاضدالسلطنه

• سند شماره ۲/۱

۲۴ برج اسد ۱۳۲۹

[شیر و خورشید]

رئیس کل خزانه مملکت ایران

TRESORIER GENERAL

DE

L'EMPIRE DE PERSE

آقای موتمن الملک رئیس مجلس شورای ملی

با کمال احترام نسخه‌ای از ترجمه راپرت مقدماتی راجع به وضع کنونی حساب نقدی دولت علیه ایران با بانک‌های تهران برای استحضار مجلس شورای ملی لفاً تقدیم گردید. به عقیده بنده مدلول این راپرت لزوم اقتصاد و صرفه‌جویی در مخارج دولتی را تا موقعی که از اثر اقدامات مستشاران مالیه نتیجه بدست بیاید به طور وضوح بیان می‌نماید.

[امضا: مورگان شوستر]

خزانه‌دار کل

• سند شماره ۲/۲

[شیر و خورشید]

رئیس کل خزانه مملکت ایران

TRESORIER GENERAL

DE

L'EMPIRE DE PERSE

راپرت موجز

به حضور هیات وزراء عظام دامت شوکتهم

بعضی پیش‌آمدهای مبرم که تفصیل آن در یک لایحه مشروحتری به عرض خواهد رسید این بنده را مجبور می‌سازد که آن هیات محترم را از وضع ناگواری که الساعه هذّه در مالیه دولت علیه بدبختانه مشاهده می‌شود مستحضر دارم. چون ناگزیر بودم که ارقام محتویه این راپرت را با کمال عجله جمع‌آوری نمایم، باید خاطر نشان کنم که شاید بعضی مخارج جزئیّه و برخی عایدات جزئیّه در این راپرت منظور نشده باشد. ولی این قلم‌افتادگی‌های مختصر نسبت به مجموع حساب قابل اهمیت نیست. و نتیجه که امروز با کمال افتخار به حضور آن هیات محترم عرضه می‌دارم از روی صحت می‌نماید که اعتبار کنونی دولت علیه در انظار بانک‌ها^{۱۸} و تجارتخانه‌ها تا چه میزان است.

بدواً جدولی را که موافق تعلیمات این بنده بانک شاهنشاهی لغایت ۱۲ اوت ۱۹۱۱ (۲۰ اسد تنگوزئیل ۱۳۲۹) تهیه کرده است در صفحه مقابل از نظر آن هیات محترم می‌گذرانم. از این جدول به خوبی مستبان می‌شود که بانک مزبور باز تا چه مبلغ از بابت وجوه استقراض اخیر در صورتیکه کلیه این وجوه مقدماً به حساب دولت نقل شده باشد می‌تواند به حوالجات دولت بپردازد.

**جدول نماینده وضع تقریبی حساب دولت علیه ایران با بانک شاهنشاهی ایران
در ۱۲ اوت ۱۹۱۱ (۲۰ اسد تنگوزئیل ۱۳۲۹)**

طلب قران	قرض قران	
<p>۵۹/۰۶۲/۵۰۰ /- ۵/۲۳۰/۵۱۴ /۴۰ ۱/۹۶۰/۰۰۰ /-</p>	<p>۵/۶۳۷/۶۰۰ /-</p> <p>۳۲/۲۵۱/۸۷۷ /۳۰</p> <p>۲/۱۴۳/۴۷۰ /۷۰</p>	<p>طلب دولت از بابت استقراض ۱/۲۵۰/۰۰۰ لیره انگلیس به قرار ۱/۲ ۸۷٪ ۱/۰۹۳/۷۵۰ لیره انگلیس از قرار لیره ۵۴ قران طلب دولت علیه از بابت حساب نقره از بابت منافع تخمینی ۳۰۰/۰۰۰ لیره خرید نقره از وجوه استقراض بدهی دولت در لندن از بابت حساب نقره ۱۹۰۴ معادل ۱۰۴/۴۰۰ لیره انگلیس از قرار لیره ۵۴ قران بدهی دولت از بابت تثبیت ۱۹۱۰ که حساب آن در ۲۰ ژوئیه ۱۹۱۱ تفریغ شده است قران - /۱۳۳/۱۶۳ بعلاوه فرع از قرار ۷٪ از ۲۰ ژوئیه الی ۸ اوت ۱۱۸/۷۱۴ /۲۰" قروض متفرقه که وعده آن گذشته و مطالبه می‌شود از قرار صورت حساب ۲۳ مه ۱۹۱۱ قران ۲/۰۸۸/۰۹۷ /۶۵ بعلاوه فرع از قرار ۷٪ از بابت اصل مبلغ ۴۵ /۲۰۱۹/۶۸۵ از ۲۰ مارس الی ۸ اوت ۱۹۱۱ قران ۵۵/۳۷۳ /۰۵ از بابت مسروقات پستی از قرار صورت حساب ۲۶ ژون ۱۹۱۱ قران ۱۱۴/۴۲۹ /۸۵ منها آنچه پرداخته شده پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی رتال جامع علوم انسانی</p>
<p>۶۶/۲۵۳/۰۱۴ /۴۰</p>	<p>۴۰/۰۳۲/۹۴۷ /۹۰</p>	<p>قران ۱۰۴/۴۲۹ /۸۵</p> <p>نقل به ص ۳</p>

از این جدول می‌توان استنباط نمود که خزانه‌دار کل پس از پرداخت مخارج ما قبل قانون ۲۳ جوزا ۱۳۲۹ (۱۳ ژون ۱۹۱۱) و مصارفی که از آن تاریخ به این طرف روی داده است مبلغ $۷۰۵,۰۷۱/-$ تومان در بانک شاهنشاهی تنخواه موجود داشته. ولی در عوض می‌بایستی مبالغ ذیل را از موجودی مزبور بپردازد:

۹۴/۴۶۴ /- تومان	۱- حوالجات صادره که هنوز به بانک شاهنشاهی ابراز نشده است.
" ۴۴/۰۰۰ /-	۲- در وجه سفارتخانه‌های خارجه حواله شده.
" ۸۰/۰۰۰ /-	۳- تتمه حقوق مصوبه و مختصه قوای فوق‌العاده که مسیو بیرم در کار تدارک است.
" ۱۰۰/۰۰۰ /-	۴- وجوه مصوبه مختصه سفارتخانه‌های خارجه.
" ۱۲۰/۰۰۰ /-	۵- تتمه وجوه مصوبه جهت تشکیلات امنیه به مناسبت استخدام صاحب منصبان سوئدی که باید به تصویب مجلس برسد.
" ۸۰/۰۰۰ /-	۶- وجوه مصوبه جهت امنیه فارس.
" ۱۱/۰۶۲ /-	۷- تتمه وجوه مصوبه جهت خرید اسلحه.
" ۵۲/۰۰۰ /-	۸- مازاد عایدات گمرکات شمال که به توسط اداره گمرک در بانک گذارده و از طرف خزانه‌دار کل برای پرداخت‌های خارجه تخصیص شده است.
" ۸۱/۹۰۲ /-	۹- حقوق معوقه نظمیه و امنیه ولایات که از طرف مجلس تصویب شده است.
" ۹۰/۰۰۰ /-	۱۰- وجوهی که برای تادیه قیمت ۵/۰۰۰ خروار گندم خریداری دولت تخصیص شده است.
۷۵۳/۴۲۸ /- تومان	جمع

از این قرار حساب دولت در برابر بانک شاهنشاهی در صورتیکه فقط مخارج پرداختی و تعهدات صریحه که خزانه‌دار کل قبول کرده و باید از عهده ایفای آن برآید منظور بشود، نتیجه ذیل را مبین است:

قرض	۷۵۳,۴۲۸ /-	تومان
طلب	۷۰۵,۰۷۱ /۵۷	تومان
فاضل	۴۸,۳۵۶ /۴۳	تومان

بعلاوه باید ملاحظه نمود که ما فرض کرده بودیم که کلیه وجوه استقراض به توسط بانک شاهنشاهی بلافاصله به حساب دولت نقل شده است. حال آنکه قضیه برعکس بوده. یعنی بانک شاهنشاهی نمی‌تواند پول نقد به دولت بپردازد مگر به نسبتی که قرص‌های نقره که به ایران وارد می‌کند در ضرابخانه سکه بشود. از این ضرب سکه هم روزی تقریباً ۳۱,۰۰۰ تومان عاید می‌گردد.

در برابر سایر بانک‌های تهران که خزانه‌دار کل با آنها طرف معامله است وضع محاسبات مشارالیه مطابق جدول ذیل است:

قرض تومان	طلب تومان	
	۲۲/۸۱۵ /-	بانک استقراضی ایران از بابت عایدات گمرکات که جهت پرداخت‌های خارجه تخصیص شده و به میزان نمی‌آید.
۴/۹۸۰ /-		بدهی پستخانه به بانک استقراضی از سابق
۶۰/۰۰۰ /-		<u>طومانیانس و برادران</u> تتمه حساب که سابقاً تشخیص شده است.
۲۱/۱۰۰ /-		حساب جاری قدیم
۲۰/۰۰۰ /-		حساب سابق گندم
	۱۲/۵۰۷ /-	طلب خزانه‌دار کل از بابت حساب جاری خود با طومانیانس
۳۱/۰۰۰ /-		<u>جهانیان</u> از بابت حساب جاری
۴۹۵۰ /-		از بابت قیمت ۱/۶۵۰ خروار گندم که در مشهد باید پرداخته شود از قرار ۳ تومان
	۱۳/۷۳۶ /-	طلب خزانه‌دار کل از بابت حساب جاری خود با جهانیان
	۳۰/۹۴۳ /-	<u>جمشیدیان</u> طلب خزانه‌دار کل از بابت حساب جاری خود با جمشیدیان
	۵۷/۱۸۶ /-	جمع
	۸۴۸۴۴ /-	فاضل
۱۴۲/۰۳۰ /-	۱۴۲/۰۳۰ /-	میزان

تبرسه - بر کلیه مبلغ ۱۴۲,۰۳۰ تومان که به حساب قرض دولت منظور است فرع از قرار ۱۲٪ در سال تعلق می‌گیرد در صورتیکه فرع متعلق به طلب دولت مسلماً از آن ماخذ خیلی کمتر خواهد بود.

***

هرچند دو جدول فوق از یک وضع بسیار خطیری حاکی است ولی باز شامل کلیه تکلیفاتی که بر ذمه دولت است نمی‌باشد چون امروز هم این بنده فقط مصروف اثبات این قضیه است که اعتبار دولت تا چه اندازه در انظار بانکها در معرض مخاطره است، سایر قروض متفرقه دولت را از قبیل حوالجات لاوصول، فهرست‌های صادره از خزانه قدیم، حقوق معوقه ادارات مرکزی و ولایات، حقوق دیوانی وعده رسیده، قروض مصدّقه، دعاوی خارجه و غیرها . . . . .^{۱۹} تماماً ذکر نکردم. میزان این مطالبات کهنه بالغ به چند میلیون تومان می‌شود. و این مبلغ در سایه اصول مسرفانه‌ای که دولت علیه در اعمال آن مداومت دارد روز به روز در افزایش است.

اما در این موقع یک فقره حساب راجع به تجارتخانه طومانیانس را که به حالت تعویق است و میزان آن به ۳۴,۰۰۰ تومان بالغ و متوجه ذمه دولت می‌شود نمی‌توانم مستتر بدارم.

بالجمله لازم است متذکر شوم که علی‌رغم این اوضاع وخیمه‌ماليه که در مقابل آن (اگر نخواهند کار مملکت منجر به افلاس شود) اقصی درجه صرفه‌جویی واجب است، هیات وزراء عظام بدون اینکه از خزانه‌دار کل مشورت نمایند یا لااقل او را مطلع سازند یک اعتبار فوق‌العاده به مبلغ ۳۰۰,۰۰۰ تومان از مجلس شورای ملی تقاضا فرموده‌اند. اگر خزانه‌دار کل حوالجات راجع به این اعتبار را امضا نماید جز این نتیجه بدست نخواهد آمد که مشارالیه هم مانند بعضی وزراء مالیه زمان سابق شاهد نکول حوالجات خود در دریچه‌های بانک‌های تهران بشود.

در نظر اول ممکن است تصور نمود که عایدات حاصله از مالیات عنقریب وسایل جلوگیری از این پیش‌آمد اسفانگیز را فراهم می‌کند. ولی بدبختانه این احتمال ابدأ صورت وقوع ندارد. درست است که از مالیات ماهی قریب ۳۵,۰۰۰ تومان وارد صندوق دولت می‌شود، ولی مخارجی که از این منابع باید پرداخته گردد ده برابر آن است.

***

به ارقام سابق‌الذکر که خود از سرّ ضمیر خبر می‌دهد چیزی علاوه نمی‌نمایم جز این نکته سهل و ساده را که امروز روزی است که هر ایرانی سلیم‌العقیده‌ای حس وطن‌پرستی و فداکاری خود را باید به مقام فعل و عمل بگذارد. والا می‌توان مطمئناً پیش‌بینی نمود که دولت علیه در نزدیکترین موعدی به خطر ویرانی مالیه و نتایجی که از این ویرانی ناشی است حتماً دچار^{۲۰} خواهد شد.

به تاریخ ۲۴ اسد تنگوزئیل ۱۳۲۹

[امضا و مهر:] مرگان شوستر، خزانه‌دار کل

مورخه شهر سنه ۱۳۲۲

مجلس شورای ملی

۱۳۲۶

قانون استخدام چهار نفر مستخدم آمریکایی برای وزارت مالیه

ماده واحده - وزارت مالیه بدار است چهار نفر مستخدم آمریکایی باین شرح:

۱- یک نفر مستخدم آمریکایی برای تصدیق و پرداخت چکها و اسناد مالی

۲- یک نفر مستخدم آمریکایی برای تصدیق و پرداخت اسناد مالی

۳- یک نفر مستخدم آمریکایی برای تصدیق و پرداخت اسناد مالی

۴- یک نفر مستخدم آمریکایی برای تصدیق و پرداخت اسناد مالی

تومان اعتبار یکم در قانون ۲۳ هزار و سیصد و پنجاه و یکم تصویب شده در دهم می ۱۳۲۶

قانون در کلام چهار نفر مستخدم آمریکایی باین شرح تصویب شده در دهم می ۱۳۲۶

یکم تصدیق و پرداخت اسناد مالی (رئیس مجلس شورای ملی)

پیام بهارستان / ۲۵، ۱، ش ۳ / بهار ۱۳۸۸

تصویر شماره ۲

قانون استخدام چهار نفر مستخدم آمریکایی برای وزارت مالیه

تخصیص بودجه به تفهیم خدمات آبریز و تلفات آبریز است. بهر صورت تا رسیدن به

مراجعه بان را در خواست

فرزاد در کل در هر یک از ادارات شبکه مکتوبه که در آذر ماه دوم و در بهمن ماه

برای پایان هر یک از این دو ماه

مسئولان مربوطه در کلیات گزارش می‌دهند و فرزندانی که در کلیات

گزارش می‌دهند که در این صورت در هر یک از بودجه‌ها

فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

در مواردی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

لاجه قانونی تفسیر قوانین ملی ایران

دوره اول فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

دوره دوم فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

دوره سوم فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

دوره چهارم فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

دوره پنجم فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

دوره ششم فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

دوره هفتم فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

دوره هشتم فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

دوره نهم فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

دوره دهم فرزندانی که در هر یک از این موارد است و فرزندانی که در هر یک از این

تصویر شماره ۳ قانون ۲۳ جوزا ۱۲۹۰ ش

(۹۷)

ماده پنجم خزانه دار کل مکلف است هر نوع صرفه جوئی که متعلق باشد در مصرف و معاملات دولتی

بمقتضای این کمی آن تکالیف تحمیل است

ماده دهم خزانه دار کل مکلف است هر سه ماه یک مرتبه راپورت مفصلی در خصوص وضع ایست و مملکت تهیه و بدولت پیشیند و نماید

ماده یازدهم خزانه دار کل مکلف است لازمه را در اصلاحات قوانین موجوده مایه و یکا در منبع جدید و عایدات که متعلق در صلاح و مناسبت مملکت بشمارد و در صورت امیانت درت مجلس شورای ملی پیشیند و شود

عطا احمدی

ماده دوازدهم اختیار اجرای ادارات را در صورت لزوم در اختیار خزانه دار کل و سایر ادارات با خود

مشالیه است

لا یحکون قانونی نظیر این است یا در مملکت ایران در جلسه سه شنبه ۱۵ شهریور سال ۱۳۲۹ بکارت (در نشست یک رای تصویب شد لایحه مزبور در ششمین مرداد ۱۳۲۹ ماده است)

بنده به نظر خواهی و مکرر از تصمیم جناب شما بدین مضمون تقاضای خود را نمودم که تا کنون هیچ پاسخی نگرفتیم و این موضوع در حد و کجای خود باقی مانده است. خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

موضوع: درخواست رتبه تفریحی برای همسران کارکنان بازنشسته.

جناب آقای رئیس هیئت مدیره: با احترام عرض می‌کنم به زحمت و کوشش شما در پیگیری این موضوع و همچنین در پیگیری موضوعات دیگر که در خدمت شما مطرح می‌گردد، سپاسگزارم. خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

موضوع: درخواست رتبه تفریحی برای همسران کارکنان بازنشسته.

M. Moghaddam

تاریخ: ۱۳/۱/۸۸
محل: تهران

LE MINISTRE DE L'ÉDUCATION
LE MINISTRE DE L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR
LE MINISTRE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE
LE MINISTRE DE LA CULTURE

۱۳۲۹
۱۳۸۸

تصویر شماره ۴
درخواست تعیین وضعیت اجاره جبریه‌ی همسران
(سند ۱/۱)

بدرستی که شما در خصوص درخواست رتبه تفریحی برای همسران کارکنان بازنشسته، اقدام فرمایید. خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

این نامه به جهت شهادت مستخدمین بازنشسته می‌باشد و خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

بدرستی که شما در خصوص درخواست رتبه تفریحی برای همسران کارکنان بازنشسته، اقدام فرمایید. خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

این نامه به جهت شهادت مستخدمین بازنشسته می‌باشد و خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

بدرستی که شما در خصوص درخواست رتبه تفریحی برای همسران کارکنان بازنشسته، اقدام فرمایید. خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

این نامه به جهت شهادت مستخدمین بازنشسته می‌باشد و خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

بدرستی که شما در خصوص درخواست رتبه تفریحی برای همسران کارکنان بازنشسته، اقدام فرمایید. خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

این نامه به جهت شهادت مستخدمین بازنشسته می‌باشد و خواهش می‌کنم تا آنجا که ممکن است در این خصوص اقدام فرمایید. با تشکر و احترام مجدد.

تصویر شماره ۴
درخواست تعیین وضعیت اجاره جبریه‌ی همسران
(سند ۱/۱)

ریاست وزرا

دایره

تاریخ ۱۰ شهریور ۱۳۲۹

نومره ۱۴۷۲ ضمیمه

ریاست محترم مهربان سرور آقای منیرالدوله درگاه

فرزانه محترم جناب زینت میرزا در باب مکلف با آقای میرزا...

اهمیت کما بنده سابقا در این کابینه هم تصویب نموده اند...

پس چون بنظر جنسی استدرا پیدا کرده و در ظرف...

درین کیفیت آقای میرزا رسیده خواهشمند است...

رفوزت فرود دستور شود و تصویب نماید...

رقای حاجی منیرالدوله در ضمن این مکلف فرود...

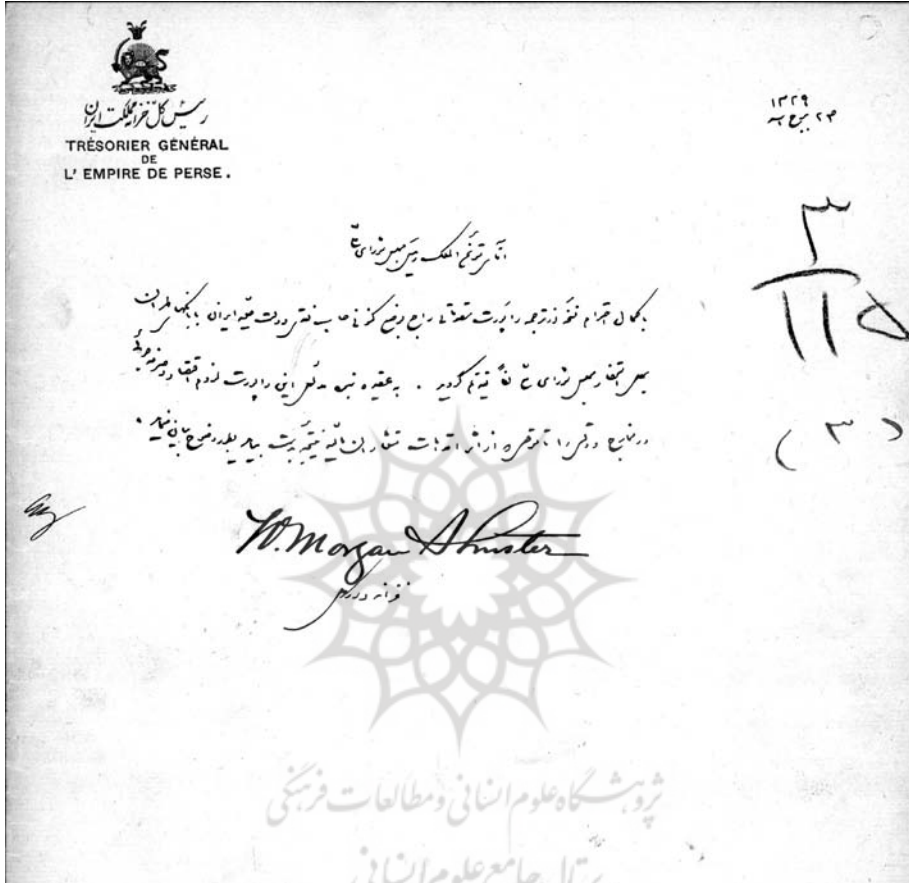
پرتال جامع علوم انسانی

۱۴

۸۱۸۰

پیام بهارستان / د ۲، س ۱، ش ۳ / بهار ۱۳۸۸

پیام بهارستان / ۲۵، ۱ ش ۳ / بهار ۱۳۸۸

تصویر شماره ۵
ترجمه گزارش وضعیت مالی ایران به امضای مورگان شوستر
(سند ۲/۱)

TRÉSORIER GÉNÉRAL
DE
L'EMPIRE DE PERSE.

جدول نمایندگی وضع تصویب - ۱ - دولت ملیه ایران

رأپورت موجز

بمخبر هیئت وزراء عظام دامت شوکتهم

بعضی پیش آمد های مهم که تفسیر آن در یک لایحه شرح و تحریر بعضی خواهد رسید این بنده را مجبور بس زد که آن را به محترم
از وضع با کمالی که آن قدر در این دولت عید بیخانه شده می شود مستخرج دارم . چون تا کنون بودم که اقامت
محتوی این رأپورت را با کمال مجد جمع آورده ایم . باید خاطر نشان کنم که شاید بعضی مخارج جزئی در برخی عایدات چریه
در این رأپورت منظور شده باشد . ولی این رقم افتاده کجا مختصر نیست مجموع حساب قابل اهمیت نیست .
نتیجه که امروز با کمال افتخار بمخبر آن هیئت محترم عرضه میدارم از در صحت ینما بد که ابعاب کثرت دولت عظیم
در انظار با کمال و تجارخانه تا چه میزان است .

به و اوله را که موافق تعلیمات این بنده بانک شاهنشاهی لغایت ۱۲ اوت ۱۹۱۱ (۲۰ اسد تخمیناً ۱۳۲۹)
تبریده است در مقابل از نظر آن هیئت محترم میگذرانم . از این جدول بخوبی مستبان میشود که بانک
باز تا به سیس از باب وجه استقراض اخیر در صورتیکه این وجه مقدمه بحساب صورت نظر شده باشد .

میتواند بجوامع صحت پرواز و ...
کتابخانه جامع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۲۱۳۳

پیام بهارستان / ۲۵، ۱، ۳ / بهار ۱۳۸۸

پی‌نوشت‌ها:

- ۱ - ایرج ذوقی، تاریخ روابط سیاسی ایران و قدرت‌های بزرگ ۱۹۲۵-۱۹۰۰ م. تهران: پازنگ، ۱۳۶۸، ص ۱۰۰
- ۲ - کتاب آبی، به کوشش احمد بشیری، تهران: نشر نو، ۱۳۶۸، ج ۵، صص ۱۰۷۰-۱۰۶۸
- ۳ - از کتاب قوانین خطی مجلس دوم
- ۴ - ایرج ذوقی، همان، ص ۸۳

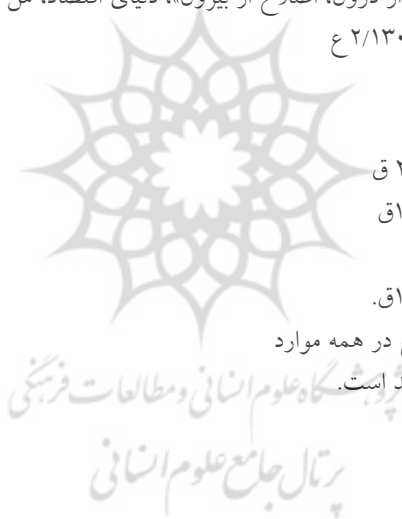
5- Morgan Shuster

6- William Howard Taft

- ۷ - سیروس غنی، ایران برآمدن رضا خان برافتادن قاجار و نقش انگلیسی‌ها، ترجمه حسن کامشاد، تهران: نیلوفر، ۱۳۸۰، ص ۲۷
- ۸ - مذاکرات مجلس دوم (۱۶ جمادی الثانی ۱۳۲۹ق)
- ۹ - مورگان شوستر، اختناق ایران، ترجمه حسن افشار، تهران: نشر ماهی، ۱۳۸۶، ص ۷۹
- ۱۰ - مجید یوسفی، «اختناق از درون، اصلاح از بیرون»، دنیای اقتصاد، ش ۱، آذر ۱۳۸۱.
- ۱۱ - شماره سند: ۲/۱۳۰/۳/۳/۱۱۵ ع

12 - Mornard

- ۱۳ - مجید یوسفی، همان
- ۱۴ - شماره سند: ۲/۳/۴/۲/۸۳ ق
- ۱۵ - برابر با ۱۸ شعبان ۱۳۲۹ق
- ۱۶ - در اصل: مخاره‌ایست
- ۱۷ - برابر با ۲۱ شعبان ۱۳۲۹ق.
- ۱۸ - در اصل: بانگها؛ اصلاح در همه موارد
- ۱۹ - نقطه‌چین مربوط به سند است.
- ۲۰ - در اصل: دوچار

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی